

УДК 351

Струк Наталія Петрівна

доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
кандидат економічних наук, доцент

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ»

***Анотація.** У статті досліджується сутність категорії «якість життя населення». Розглядаються різні підходи до визначення цієї категорії. Пропонується розглядати поняття «якість життя населення» як постійно еволюційну категорію, що надає суб'єктно-об'єктну характеристику умов життєдіяльності окремої людини та соціуму загалом.*

***Ключові слова:** якість життя населення, рівень життя населення, економічний підхід, показники.*

Struk N. P. Scientific approaches to understanding the essence of the concept «quality of life of the population».

***Annotation.** The essence of the category "quality of life of the population" is examined in the article. Different approaches to the definition of this category are considered. It is proposed to consider the concept of "quality of life of the population" as a constantly evolving category, which gives a subject and object description of the conditions of livelihood of an individual and society in general.*

***Key words:** quality of life of the population, standard of living of the population, economic approach, indicators.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дотримання права людини на гідний рівень життя – фундаментальна конституційна засада в Україні. Політика держави загалом і соціально-економічна політика зокрема мають бути спрямовані на створення відповідних умов для життя й розвитку людини як найвищої цінності. Важливим показником ефективності та дієвості політики держави в цій сфері є показник якості життя населення. Оцінку якості життя населення використовують державні органи для ухвалення рішень щодо планування соціально-економічного розвитку країни, а також для міжнародних порівнянь з іншими країнами.

Якість життя – багатоаспектне поняття, що охоплює широке коло соціально-економічних, національних, релігійних та інших відносин, що характеризують умови життєдіяльності людини, сім'ї, різних соціальних верств населення окремих регіонів і країни загалом. У період глибокої та системної економічної кризи проблеми стабілізації та зростання якості життя населення стають провідними. Саме тому проблематика визначення базової категорії «якість життя населення» не втрачає актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до визначення поняття якості життя як соціально-економічної категорії розглянуто в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких Д. Аджемоглу, В. Геєць, А. Гриценко, О. Грішнова, Дж. Колодко, Н. Ковтун, В. Лагутін, Е. Лібанова, Р. Бауер, Дж. К. Гелбрейт, У. Джеймс, І. Романюк, М. Спенс, Р. Таллер, А. Тоффлер, В. Тарасевич, С. Тютюнникова, Т. Пікетті, Дж. Форрестер, Ю. Харазішвілі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт і публікацій, присвячених цьому питанню як на міжнародному, так і на вітчизняному наукових рівнях, немає чіткого визначення досліджуваного поняття. Виходячи з цього, актуальним є уточнення поняття та сутності категорії «якість життя населення».

Формулювання цілей статті. Метою статті є проаналізувати та уточнити відомі теоретичні підходи до визначення категорії «якість життя населення».

Виклад основного матеріалу. Категорія «якість життя населення» широко використовується сучасними управлінцями, економістами, соціологами, статистами, політологами. Однак неможливо навести однозначного визначення цієї категорії. Існує багато концепцій і підходів,

що аналізують життя людини й характеризують його якість. Загалом якість життя – одна з найважливіших управлінських та соціально-економічних категорій.

Слід констатувати, що певні якісні й кількісні аспекти життя людей узагальнюють такі категорії, як «спосіб життя», «стиль життя», «рівень життя». Проте в сучасних умовах розвитку суспільства для людини істотне значення має не тільки певний рівень добробуту, а й якісний стан середовища проживання, стан здоров'я, наявність вільного часу, духовно орієнтоване життя, можливість учитися, працювати, самореалізації тощо.

«Рівень життя» є складною та системною соціально-економічною категорією, яка відбиває сукупність відносин та умов, що визначають життєдіяльність і розвиток людей [1, с.8]. Натомість якість життя відбиває ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам. Під якістю життя розуміють також задоволеність населення життям з погляду широкого набору потреб та інтересів [2, с. 47].

Серед учених не існує однозначної думки щодо визначення категорій «якість життя» та «рівень життя». У науковій праці ««Якість життя» як соціально-економічна категорія та об'єкт статистичного дослідження» зазначено, що ці категорії часто використовуються як взаємозамінні, а переліки показників, які їх описують, у багатьох випадках збігаються. Тим не менше, ці поняття слід розподіляти. Рівень життя – більш вузька категорія порівняно з якістю життя. Він визначається умовами існування людини у сфері споживання й вимірюється соціально-економічними показниками загального благополуччя людей. Ці показники включають доходи, споживання, житлові умови, послуги освіти, охорони здоров'я і т. ін. Вони можуть визначатися як через систему статистичних показників,

так і суб'єктивних оціночних суджень [3, с. 93]. Саме тому, на нашу думку, рівень життя населення, що визначає рівень задоволення матеріальних і культурних потреб особистості, забезпеченість споживчими благами, які характеризуються здебільшого кількісними показниками, абстрагованими від їх якісного значення, є важливою складовою якості життя населення. Рівень життя постійно змінюється і залежить від стану економіки.

На думку деяких зарубіжних учених, якість життя становить складну структуру взаємозв'язків її складових: якість природного середовища, якість здоров'я популяції, якість освіти тощо, що передбачає потребу виявлення нових підходів до створення системи управління якістю життя, використання методів оцінювання їх ефективності [4, с. 132].

Термін «якість життя» з'явився всередині 1950-х рр. Його започаткував і запровадив у науковий обіг Дж. Гелбрейт 1957 року в праці «Суспільство блага. Пора гуманності», де наголошував, що економічні клопоти заповнюють практично більшу частину життя, тому головним завданням економіки є підвищення доходів. Під «якістю життя» він розумів усі блага, що можуть бути надані споживачеві «розвиненим індустріальним суспільством», де панує вже не приватний інтерес, а наука й організація [5].

Спочатку поняття якості життя мало доволі абстрактну форму, засновану головним чином на потребі доповнення матеріального добробуту оцінками стану економічної безпеки й негативного впливу навколишнього середовища. У ході дальших досліджень з'явилося кілька систем оцінювання якості – від дуже широких, що включають в себе практично всі складові уявлень сучасної людини про систему життєвих цінностей (гуманізація суспільства, екологія, демографічна ситуація,

можливість самореалізації, мирне співіснування, моральне здоров'я суспільства, можливість отримання освіти тощо), до суттєво вузьких, які ґрунтуються насамперед на рівні матеріального добробуту населення.

Останні дослідження надають підстави вважати, що категорія «якість життя населення» може бути визначена як «сформована в масовій свідомості оцінка сукупності характеристик умов життя населення» [6, с. 29]. Категорія «якість життя» по-різному трактується вченими та експертами (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення категорії «якість життя»

Автор	Визначення
1	2
Дж.К. Гелбрейт	Якість життя – суспільні блага, що даються особі зі зростанням інтелектуальних потреб.
Р. Арон	Якість життя – визначається ступенем розвитку рівня життя (життєвого стандарту) і виражається в «зростанні індивідуального доходу і пропорційному його витрачання на предмети споживання, розкоші (або близькі до розкоші) і, зрештою, навіть на такі нематеріальні речі, як побутові послуги, культура, проведення вільного часу».
Дж. Форрестер	Якість життя – ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб (результат комбінації різних статистичних величин – рівня злочинності, безробіття, доходів та споживання і т. ін.).
Р. Джонсен	Якість життя – суб'єктивне задоволення, що виражається або випробовуване індивідуумом у фізичних, ментальних і соціальних ситуаціях, навіть за наявності певних дефіцитів.
І. Попов	Якість життя – це комплексна, інтегральна характеристика економічних і неекономічних чинників, що визначають становище людини в сучасному суспільстві.
А. Субетто	Якість життя як система включає в себе якість людини, якість освіти, якість культури, якість середовища проживання (екології), якість соціальної, економічної і політичної організації суспільства.
Р. Фатхутдінов	Якість життя – системне поняття, що характеризує кінцевий результат насамперед якості роботи, законодавчої, виконавчої та судової влади держави.
Б. Бойцов, Ю. Крянєв, М. Кузнецов	Якість життя – це інтегральна якісна характеристика життя людей, що розкриває щодо суспільства загалом критерії його життєдіяльності, умови життєзабезпечення, а також умови життєздатності суспільства як цілісного соціального організму.
В. Майорченко	Якість життя – це ступінь досягнення рівня певної низки показників, що

	характеризують різні боки й аспекти життя населення.
І. Романюк	Якість життя – це комплексне, інтегральне поняття, яке визначає й оцінює об’єктивні та суб’єктивні характеристики всіх сфер життєдіяльності людини, а саме економічну, соціальну, психологічну, політичну, культурну, зокрема утворення, і духовну.
Фармацевтична енциклопедія	Якість життя – економіко-філософська категорія, яка постійно еволюціонує та характеризує матеріальну й духовну комфортність існування людей.
Енциклопедичний соціологічний словник	Якість життя – соціологічна категорія, що виражає якість задоволення матеріальних і культурних потреб людей, якість харчування, якість і модність одягу, комфорт житла, якість охорони здоров’я, освіти, сфери обслуговування, навколишнього середовища, структура дозвілля, ступінь задоволення потреб у змістовному спілкуванні, заняттях, творчій праці, рівень стресових станів, структура розселення і т.д.
ЮНЕСКО	Це ступінь відповідності умов життя людини її потребам. Сукупність чинників, що формують якість життя, включає: середовище, що нас оточує, стан суспільства та якість людського капіталу.
Всесвітня Організація охорони здоров’я	Сприйняття індивідумом його положення в житті в контексті культури та системи цінностей, у яких індивідум живе, і у зв’язку з цілями, очікуваннями, стандартами та інтересами цього індивідума.
McCall S.	Кращий підхід до оцінювання якості життя полягає в тому, щоб оцінювати ступінь, у якому досягаються людські «необхідні умови щастя» – тобто ті вимоги, що є необхідними (хоча і недостатніми) умовами щастя кого завгодно – ті, «без яких жоден член людської раси не може бути щасливий».
Quality of Life Research Unit, University of Toronto	Ступінь того, наскільки людина здійснює важливі можливості свого життя. Можливості походять із шансів і обмежень, що кожна особистість має у своєму житті, і відбивають взаємозв’язок особистих чинників і чинників навколишнього середовища. Задоволення складається з двох елементів: власне відчуття задоволеності й досягнення деяких характеристик.

Джерело: узагальнено автором за даними [3-10].

Досліджуючи еволюцію категорії «якість життя», можна відстежити різні підходи до її визначення, зокрема філософський; об’єктивний; суб’єктивний; економічний, управлінський.

1. Одним із найбільш поширених підходів до визначення категорії «якість життя» в науці є філософський підхід. Він характеризується значною кількістю визначень «якості життя», різними і дуже часто

протилежними позиціями, у межах яких розглядаються проблеми підвищення якості життя населення. Представники античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель, Лукрецій та ін.) ототожнювали високу якість життя з духовною свободою людини, егоморальним удосконаленням та ін. На їхню думку, високої якості життя можна досягнути через узгодження життя з писаними й неписаними законами держави, з допомогою розвитку принципів ідеальної держави. У межах середньовікової філософії (Августин, Фома Аквінський) розвивалися уявлення про високий рівень життя, що можливий тільки завдяки любові до Бога. Благополуччя уявлялось не як особисте збагачення і служіння державі, а як досягнення змісту Божої волі й повне підкорення їй. При цьому ретельне виконання кожною людиною своїх обов'язків, установлених Богом, було гарантією досягнення суспільного блага, що в підсумку забезпечувало високу якість життя кожного члена суспільства [8, с. 154].

У філософії Нового часу проблема якості життя відбита в теорії суспільного договору (Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо). Представники цієї теорії розглядали суспільний договір як основу досягнення оптимальної якості життя людей. Суспільний договір становив собою акт переходу людей із природного стану у стан громадянський, тобто в державний. Державна влада переводить суспільство в новий якісний стан, що характеризується взаємними зобов'язаннями держави і людини, а також наявністю влади закону. Людина при цьому отримує більше можливостей задоволення своїх потреб і, як наслідок, життя людини набуває нової якості. Суспільна гармонія і розумний порядок встановлюються тоді, коли закони, що формуються в державі, узгоджуються з духом народу, його традиціями, звичаями (Ш. Монтеск'є) [8, с. 155].

Представники епохи Просвітництва високу якість життя ототожнювали зі станом щастя людини (К.А. Гельвецій). На їхню думку, досягнення цього стану можливе за допомогою держави, функціонування якої направлене на суспільне благо й охорону права людини, основним із яких є право приватної власності. Вони вважали, що завданнями держави є відкрити закони, які здатні робити людей щасливими, і відкрити засоби, за допомогою яких можна непомітно перевести народ зі стану нещастя у стан щастя, яким можна насолоджуватися. Близькою до цієї проблеми можна назвати філософію Канта, який розумів високу якість життя як вище благо, що становить собою єдність чесноти і благополуччя. К. Маркс вважав, що якість життя – несаможиттєва категорія, розглянута згідно зі способом, стандартом і стилем життя. Представники філософії марксизму-ленінізму наполягали на тому, що для усунення негативних якостей потрібно змінити суспільні відносини, поклавши в їх основу ідеї гуманізму, рівності і справедливості. Філософія екзистенціалізму (Г.Марсель, М.Хайдеггер та ін.) досягнення високої якості життя розглядала через розвиток свободи особистості. Слід зауважити, що в радянській філософії якість життя не була об'єктом спеціального вивчення через ідеологічні принципи. У 70-ті роки ХХ століття цим поняттям користувалися на рівні з поняттями «рівень життя і спосіб життя» [8, с. 156].

Отже, філософський підхід до визначення поняття «якість життя» характеризується значною кількістю трактувань самого поняття, різним розумінням сутності високої якості життя, що ототожнювалося з духовною свободою людини, її моральною досконалістю, зі станом щастя, з її добродієм тощо. Неоднозначність філософських позицій пов'язана зі світоглядними настановами і поясненнями світу, його походження і розвитку.

2. Основи «об'єктивного» підходу було закладено такими авторами, як Р. Бауер, А. Бідерман, Б. Гросс, які визначали якість життя через набір статистичних показників. Зведення об'єктивних (соціальних) показників в один індекс представлено в роботах Ф. Форрестера, модель якого дозволяє враховувати ступінь важливості окремих компонентів якості життя. Приклади зведення об'єктивних показників в один індекс можна також виявити в роботах М.Д. Моріса та Д. Джонстона. При цьому модель, розроблена Д. Джонстоном, дозволяє враховувати тимчасові відмінності [3, с. 95-96].

3. «Суб'єктивний» підхід до визначення якості життя визначається задоволеністю, що має сприйматися як рівень щастя. Економічна теорія щастя (economics of happiness) – один з нових напрямків сучасних досліджень, що базується на концепції обмеженої раціональності, запропонованій нобелівським лауреатом Г. Саймоном. У центрі уваги – суб'єктивні уявлення особистості про задоволеність своїм життям як економічний феномен. Крім того, ця теорія розглядає, які економічні чинники і якою мірою визначають людське щастя, як щастя людини залежить від рівня економічного розвитку країни, які економічні параметри віддзеркалюють «рівень щастя» суспільства загалом, як відчуття людиною власного щастя впливає на результативність її економічної діяльності, як і міра відповідальності за щастя самої особистості й держави [6, с. 33].

4. Прихильники економічного підходу (Р. Арон, Т. Атталі, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, М. Гійом, Д. Медоуз, У. Росту, А. Турен) розглядають якість життя як потрібний атрибут нового постіндустріального суспільства. Хоча вони і приписують якості життя нематеріальний характер, усе ж пов'язують цей показник із досягненням певного рівня

матеріального добробуту, економічного розвитку та намагаються його виміряти за допомогою системи об'єктивних показників, включаючи в неї такі чинники, як стандарт життя, рівень доходів, демографічні показники, забруднення середовища та інші [3, с. 96].

5. Управлінський підхід, на нашу думку, пояснює цю категорію з позицій якісної характеристики ієрархії значення задоволення основних компонент життя людини. При цьому для того, щоб управляти процесом підвищення якості життя населення в соціально-економічній системі, потрібно державі та окремим суб'єктам оцінювати їх окремі компоненти, а це вимагає конкретизації переліку елементів, що входять до складу певної компоненти.

Отже, на початкових етапах дослідження якісної цілісності життя суспільства поняття «якість життя» підмінялося іншими категоріями – «спосіб життя», «рівень життя». Реалії сьогодення спричинили потребу в усвідомленні якісної цілісності життя суспільства, в оцінці того, наскільки її стан відповідає якісним критеріям. Якість життя слід розглядати як комплексну суб'єктно-об'єктну характеристику умов життєдіяльності окремої людини та соціуму загалом. Сприйняття індивідом категорії «якість життя» зумовлено взаємопов'язаним впливом багатьох чинників.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що сьогодні, коли відбувається реформування всіх сфер життя суспільства, важливим є вивчення різних підходів до дослідження поняття «якість життя» (зокрема й теоретичних). Дослідження якості життя дозволяє скласти уявлення про реальну суспільну ситуації в країні, визначити потенційні можливості та перспективи розвитку соціальних суб'єктів різного рівня (від індивідуума й сім'ї до регіону чи країни загалом) і на основі цього знайти правильні

механізми оптимізації соціальних умов в інтересах окремої людини, сім'ї, суспільства й держави.

Висновки з даного дослідження. Основні визначення поняття «якість життя населення» доцільно розподілити на загальні (глобальні), якими якість життя визначається як ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини; компонентні, якими демонструються багатовимірні, об'єктивні й суб'єктивні виміри якості життя; вузькі, якими передбачається вибір однієї чи двох категорій якості для відбиття специфічного змісту в певній сфері.

Доведено, що якість життя слід розглядати як комплексну суб'єктно-об'єктну характеристику умов життєдіяльності окремої людини та соціуму загалом. Сприйняття індивідом категорії «якість життя» зумовлено взаємопов'язаним впливом багатьох чинників.

Зроблено висновок, що сьогодні важливим є вивчення різних підходів до дослідження поняття «якість життя». Дослідження якості життя дозволяє скласти уявлення про реальну суспільну ситуацію в країні, визначити потенційні можливості й перспективи розвитку соціальних суб'єктів різного рівня (від індивідуума і сім'ї до регіону чи країни загалом) і на основі цього знайти правильні механізми оптимізації соціальних умов в інтересах окремої людини, сім'ї, суспільства і держави.

Обґрунтовано, що поняття «якість життя» слід досліджувати як постійно еволюційну категорію, яку слід аналізувати як комплексне, інтегральне поняття, що визначає й оцінює об'єктивні та суб'єктивні характеристики економічної, соціальної, екологічної та суспільно-політичної сфер життєдіяльності людини.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження викладених у статті питань убачаються в розкритті сутності управлінського підходу до визначення категорії «якість життя населення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мандибура В. О. Рівень життя населення та проблеми реформування механізмів його регулювання [Текст] / В. О. Мандибура. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 256 с.
2. Рябека О.Г. Оцінка рівня та якості життя населення України [Текст] / О.Г. Рябека // Економіка та держава. – 2014. – №11. – С. 46-48.
3. Романюк І. «Якість життя» як соціально-економічна категорія та об'єкт статистичного дослідження [Текст] / І. Романюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – №4. – С. 91-97.
4. Экономический анализ системы управления качеством жизни [Текст]: монография / [О. И. Бетин, Б. И. Герасимов, В. В. Дробышева, Л. И. Федорова, В. В. Худеева]. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 148 с.
5. Гелбрейт Д. К. Суспільство блага. Пора гуманності [Текст] / Д.К. Гелбрейт. – К.: Видавничий дім "Скарби", 2003. – 160 с.
6. Андрющенко О.Б. Державний механізм управління якістю життя населення України [Текст] : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / О. Б. Андрющенко. – Хмельницький, 2017. – 198 с.
7. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс] : офіц. веб-портал Фармац. енциклопедії / Фармацевтична енциклопедія. – Режим доступу: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/27/yakist-zhittya>
8. Щеткин А.В. Качество жизни в контексте философского знания [Текст] / А.В. Щеткин // Вестник ОГУ. – 2007. – №7. – С. 154-157.
9. Геєць В. Новий прагматизм – інструмент досягнення кращого майбутнього [Текст] / В. Геєць // Економічна теорія. – 2017. – №1. – С. 5-24.
10. Гриценко А.А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку [Текст] / А.А. Гриценко // Економіка України. – 2017. – №5-6. – С. 39-55.

Statement of the problem and urgency. The quality of life is a multifaceted concept which encompasses a wide range of social and economic, national, religious and other relationships, which characterize the livelihood conditions of man, family, different social strata of the population of individual regions and the country as a whole. During the period of a deep and systemic economic crisis, the problems of stabilization and the growth of the quality of

life of the population become leading. That is why the problem of determining the basic category "quality of life" does not lose its relevance today.

The purpose of the article and our task was to study the well-known theoretical approaches to the definition of the category «quality of life of the population».

Summary. The category "quality of life of the population" is widely used by modern economists, sociologists, statisticians, political scientists. However, it is impossible to provide a unambiguous definition of this category. There are many concepts and approaches that analyze human life and characterize its quality. In general, quality of life is one of the most important socio-economic categories. The quality of life is the structure of the interconnection of its components: the quality of the environment, the quality of public health, the quality of education, which requires the identification of new approaches to the establishment of a quality management system, the use of management methods. The latest studies give reason to believe that the economic category "quality of life of the population" can be defined as "assessment of a set of characteristics of living conditions of the population formed in the mass consciousness".

By studying the evolution of the category "quality of life", we tracked different approaches to its definition, in particular: philosophical; objective; subjective; economic.

At the initial stages of the study of the qualitative integrity of the societal life, the concept of "quality of life" was replaced by other categories - "way of life", "standard of living". The realities of the present have caused the need to understand the quality of the integrity of society, in assessing the extent to which its state meets the qualitative criteria. The quality of life should be considered as a complex subject and object characteristic of the conditions of livelihood of an individual and society as in general. The perception of an individual of the

category "quality of life" is due to the interconnected influence of many factors. In the process of research, we came to the conclusion that today, when there is a reform of all spheres of society, it is important to study different approaches to the study of the concept of "quality of life" (including the theoretical). The study of quality of life allows you to understand the real social situation in the country, to identify potential opportunities and prospects for the development of social actors at different level (from the individual and family to the region or the country as a whole) and on this basis to find the right mechanisms for optimizing social conditions in the interests of the individual, family, society and the state.

Conclusions and outcomes. The basic definitions of "quality of life" should be divided into groups: general (global); component; narrow. The quality of life proves to be considered as a complex subject and object characteristic of the conditions of livelihood of an individual and society in general. It is concluded that today it is important to study different approaches to the study of the concept of "quality of life". The study of quality of life allows you to understand the real social situation in the country, to identify potential opportunities and prospects for the development of social actors at different level (from the individual and family to the region or the country as a whole) and on this basis to find the right mechanisms for optimizing social conditions in the interests of the individual, family, society and the state.

It is substantiated that the concept of "quality of life" should be investigated as a constantly evolving category, which should be analyzed as a complex, integral concept that defines and evaluates the objective and subjective characteristics of the economic, social, ecological and social and political spheres of human livelihood.